

Baj van a mozival?

JEGYZETEK A FILMFORGALMAZÁSROL

Szeretek moziba járni, szeretem a mozit. A mozival baj van. Mi baj a mozival? Miért a sok jel, a csökkenő nézőszámok, az üres mozik? Segíteni kellene rajta.

1.

A mozit a tömegigény, és az ennek nyomában járó üzleti érdek hozta létre, és ez a kettősség még ma is rányomja bélyegét. Megszületése óta egyszerre áru és információ, szórakozás és műalkotás. Sikere mindig is demokratikus jellegében rejlett: mindenki előtt nyitva állt, mindenki elmelethetett moziba; osztályhoz, réteghoz, társadalmi pozícióhoz tartozásától, vagy műveltségi szintjétől függetlenül. Ugyanez jelentette korlátait is. ennek a heterogén közönségnek nem lehetett igazán differenciált, az emberi természet és a kultúra „mélyrétegeibe” leásó filmeket készíteni. A film azonban egy idő után — talán a második világháború idején — megkezdte a felzárkózást a többi művészetek mellé, „újság jellegén” túl, egyre inkább kulturális funkciókat is felvállalt: gondolatok, tanulságok, életsorsok, társadalmi helyzetek és konfliktusok érzékeny leírójává vált, és ezzel párhuzamosan kialakultak az alkotói egyéniségek, „szerzők” is. Nem mintha tagadnám a némafilm nagy mestereinek alkotó egyéniségét, de ők: Chaplin, Keaton, Murnau, Eizenstein, Dovcsenko, Griffith az adott, direkten ható filmek közül szinte észrevétlenül építik ki életműveiket, nem tagadva meg egy pillanatig sem ezt az elsődleges, primér „mozihatást” — melyet azóta is oly sokan visszasírnak, nézők és filmalkotók egyaránt. Csakhogy a film közben megváltozott, egyre több műfajt, többféle filmcsinálási — és filmnézési — módot szült meg ez az elmúlt fél évszázad, és bármilyen szomorú (vagy örömteli, ez nézőpont kérdése), a „paradicsomi állapotok”, az egységes és oszthatatlan mozi aranykora egyre távolodik tőlünk.

2.

A mozi legnagyobb varázsa a sötét terem: egyedül ülsz a filmmel szemben, szinte álomként éled át, és mégis egyfajta közösségben. Ha nem is figyeled, a nézőtér többi tagja ugyanazt a szomorúságot, örömet, katarzist és felszabadulást éli át, mint te. Mennyivel kellemesebb egy filmet teli nézőtérrel nézni, mint egyedül! Ugyanakkor a film összetettségénél fogva a néző tudatának egyszerre több rétegeire hat: átélhető, teljes világot tár elé, átélhető sorokat, érzelmek és értelem, tér és idő komplexitását. A jó film mindig az élet teljességének felfokozott felidézése. Ebben a teljességben az arányok változnak: az érzelmi oldal, a gondolatosság, a cselekmény, a drámaiság vagy a leírás kerül előtérbe. Kialakultak, akárcsak az irodalomban az egyes műfajok, és ezek a különböző filmek lassan kialakították-kialakítják saját nézőközönségüket, alkalmazkodnak az egyes társadalmi rétegek tudatszintjéhez, műveltségéhez, igényeihez. A kategóriák azonban nem merevek, a néző szinte észrevétlenül „léphet feljebb”, juthat olyan érzelmi, gondolati tartalmakhoz, melyek más csatornán nem találhatók rá. A remekművek talán mindenkire hatnak, bár nyilván más-más szinten, de a remekművek ritkák, a filmművészet így az egyes nézőtípusok igényeit megcélozva, széles szinképet mutat.

Mindezeknek az igényeknek kielégítésére a film iparjellegű tömegművészetté vált, melynek új és új serkentőkkel szolgálva, újra és újra izgalomba kell hoznia nézőközönségét. Az iparjelleg persze nemcsak rabszolgaságot jelent, mint azt sokan gondolják, mint ahogy nem az az építészlet vagy az iparművészet számára sem: a milliókra gyakorolt tömeghatás, a néha szédítő anyagi lehetőségek, a „semmiből világot teremtés” kísértése könnyűvé teszi ezt a rabszolgaságot. A film mindig sajtós kompromisszum a valóság és a között a kép között, melyet a társa-

dalom magáról látni szeretne. A kompromisszumok mélyén azonban mindig valóságmag van: a legjelentéktelenebb, „könnyű”, szórakoztató film is ideológia-hordozó, és ezáltal jelentős tudatformáló erő, melyet nem szabad lebecsülni.

3.

A televíziózás elterjedése megváltoztatta a nézői szokásokat. A kép, a látvány szüntelen jelenléte a nézők mindennapjaiban, az információk napról napra megújuló rohama a szemek és fülek ellen két következménnyel járt: egyrészt hozzászoktatta az embereket a képi ábrázoláshoz, a filmnyelv „olvasásához”, másrészt el is kényelmesítette őket. Kialakult a félig-odafigyelésnek ismert szokása („hazamegyek, papucsba bújok, kinyitom a tévét, elolvasom az újságot, megvacsorázom, beszélgetek a gyerekekkel”). Az ilyen „háttér-televíziózás” ellen a tévé sem tud egyébbel harcolni, mint hogy információit elsődleges formában, lehetőleg minél szájbarágósabb módon közvetíti, ez viszont olyan szellemi lustaságot eredményez, melyben a szem már nem figyel a komplex ábrázolásra, a másodlagos hatásokra, és a néző nem is adja oda magát teljesen az élménynek: megszűnik az álmóhatás. Ilyen értelemben a televízió egyben el is idegeníti a filmtől. Ugyanakkor a tévéműsoroknak bevallottan egyfajta nyugtató funkciójuk is van, a szélsőséges hatásokat többnyire mellőzik. A mozifilmek ez ellen az elfáulás, elidegenedés ellen kénytelenek erősebb hatásokkal, stimulánsokkal élni, és a néző el is várja — ha már kimozdult otthonról —, hogy felkavaró, izgalomba hozó, érzelmileg vagy gondolatilag maradandóbb élmény fogadja a moziban. A harc a közönség visszaszerzéséért folyik, mert ne feledjük el, a nézőszám mindenütt rohamosan és folyamatosan csökken a tévé bevezetése óta. Így van ez hazánkban is, bár a statisztikai adatok a „tragikus nézőszámcsökkenést” hosszabb távon már nem mutatják ennyire tragikusnak. A sokat emlegetett aranykorban, a hangosfilm bevezetése után a harmincas-negyvenes években a magyar nézőszám 20 millió körül mozgott (1935: 21 millió 983 ezer) 1949-re 42 millióra, 1953-ra

73 millióra ugrik, 1956-ban eléri a 115 milliót, a csúcs 1960-ban 140 millió, innen csökken azután a mai 75 millió nézőre. Tehát a mozi egyeduralkodója idején, sőt, az ötvenes években is, amikor a mozi mint szórakozás kiemelt helyen szerepelt, a nézőszám jelentősen elmaradt a maitól. Igaz, harminc év alatt széles rétegek kapcsolódtak a kultúrába (és az ország lakossága megnőtt), de mindezek nem feledtetik el, hogy a mai nézőszám megfelel a mozilátogatottság általános helyzetének, sőt, talán némileg túlzott is. Félreértés ne essék: nem vagyok elégedett a mai helyzettel, van baj elég. De a számok azt mutatják, hogy a mozi hosszabb távon — legalábbis egyelőre — nem veszített teret Magyarországon.

4.

Kezdjük a bajok leírását a legnagyobb közhellyel: a mozipark elavult. Sok mozit bezártak (Budapestben az utóbbi 18 évben 29-et), a kényelmetlen, elavult székekkel, fűtéssel és hangtechnikával működő mozik nem vonzzák a közönséget. Úgy tűnik, elmulasztottuk a hatvanas évek nagy nézőcsúcsa — és gazdasági fellendülése — idején a lehetőséget a mozipark átalakítására és korszerűsítésére. Azokban az években a világban jelentős változásokat hozott e téren a szorongató tévé-konkurrencia, megjelentek a *bokormozik* (Párizsban például 68 többtermes mozi létesült), amelyek a megváltozott igényeknek, az új mozibajárási szokásoknak jobban megfeleltek. A többtermes moziban ugyanis ki lehet szolgálni a különböző igényű, tudatszintű és ízlésvilágú nézőt párhuzamosan is. Az eleve kevesebb nézőre méretezett, kisebb, de otthonosabb termekben nem várnak már 7—800 nézőt egy előadásra, beírik kétszázal is. De a három terem együtt nem sokkal kevesebb, mint a régi „filmszínház” egyetlen hodálja. A régi filmszínházkép elavult: az aranycirádák, vörös függöny, gong és rivaldafény helyett az otthoni tévézés kényelmes foteljei és légkondicionálása kell, hogy jöjjenek.

Nálunk az első többtermes mozi nemrég nyílt meg. De talán a bokormozik hiányánál súlyosabb a meg-

levő mozik területi elosztásának egyenetlensége. (Itt elsősorban Budapestről beszélek.) A városközpontban, a belvárosban, a bevásárlóközpontokban, az egyetemek és kultúr-intézmények közelében alig van mozi. (Kivéve talán a Filmmúzeumot.) A Kiskörút által határolt területen, amelynek vonzása minden szempontból igen nagy, egyetlen mozi van, a Puskin — és egy kis jóindulattal ide sorolhatjuk a Toldit. Nem lehet csodálkozni, ha a magyar filmek rendezői valóságos közelharcot vívnak a Puskinért. A másfajta közönség olyan, könnyűnek nem mondható filmet is sikerre visz, mint a *Filmregény*, hónapokig lehet műsoron tartani. Sajnos, egyre valószínűlenebb, hogy ezen a területen az elmulasztott lehetőségeket valaha is pótolni lehetne. (A Filmművész Szövetség hiábavaló erőfeszítéseit említetném, melyekkel a belvárosban helyiséget igyekezett szerezni a magyar filmeket vetítő stúdiómozinak.)

A másik vélet, az új lakótelepek moziival való ellátása legalább ennyire problematikus. Míg az ötvenes évek beruházásai, és a jelentős, többszáz milliós állami dotáció nyomán a néhány száz fős falvakban is többnyire üzemeltetnek mozit, az új lakótelepek 30—40 ezres, városnyi lakossága igen sokszor nem kap mozit. (Ígaz: sok pénzbe kerül egy-egy új mozi. De nem kellene „reprezentatív filmszínházakat” építeni, hanem títustervek alapján olcsó, célszerű kis termeket.) A falusi, keskeny mozik megszüntetése vagy megtartása visszatérő téma. Véleményem szerint az erre fordított pénzt úgy kellene felhasználni, hogy a dolgok fontossági sorrendjében jusson mindennek inkább szüntetének meg rossz állapotú, alacsony látogatottságú keskeny mozikat, ha ezzel az összeggel nagyobb tömegek lehetne mozihoz juttatni. Az állami támogatás ugyanis nem növelhető, a meglevőből kell gazdálkodni.

5.

Az egyenetlen moziellátottság következménye az a másik közhelyként emlegetett tény, hogy a moziműsor áttekinthetetlen. Ember legyen a talpán, aki a kedvére való filmet megtalálja a néha napokra, néha szinte

minden előadásra széttagolt műsorban: egy-egy film egy héten belül a város egyik végéből a másikba „pendlizik”. Mozivállalatok, üzemvezetők és propagandisták sziszifuszi küzdelmélt takarja ez az állapot: mindenhova, mindenkinek el kellene juttatni a filmeket, de nincs elég terem, kópia, előadás... És főleg az értékeesebb, de talán kevesebb látogatót vonzó filmek elosztása nehéz. Így jönnek létre a peremkerületekben a heti egy-két előadásra szétszórt „művészfilm-programok”, és az, hogy ezek a filmek hamar eltűnnek az úgynevezett belterületről. Hiányoznak a speciális mozik, melyeket egy-egy, jól körülhatárolt műfajra lehetne fenntartani, és ott egy-egy filmet sokáig, akár hónapokig, megszakítás nélkül vetíteni. Azok a bátorítalan kísérletek, melyek a Toldi moziival, és az utóbbi időben néhány renovált moziival történtek, egyértelműen bizonyítják: ez az egyedüli járható út. A néző ugyanis nem hosszú tervezés után megy el moziába — ellentétben egy színház- vagy koncertlátogatóval — hanem szabad idejében, esetlegesen, és lehetőleg a közelbe, hosszabb előkészület és utazás nélkül. Ha nem tudja, melyik mozi milyen jellegű filmet vetít, a filmcímekre hagyatkozhat csak, és ez nem a legjobb tanácsadó.

Speciális moziparkra van tehát szükség, meghatározott profilú, jellegzetes mozikra. Lehetőleg megkeresve egy-egy környék, városrész igényei, speciális összetétele, forgalma stb. szerint az optimális választéket. És ezt a speciális moziparkot el kell látni speciális filmekkel. Az úgynevezett széles forgalmazás, a mindent magába foglaló műsorelosztás nem felel meg ezeknek a feladatoknak. Meg kellene az illetékeseknek gondolni a speciális mozihálózat leválasztását (külföldön az art-kino hálózat szolgált rá példát). Nálunk a Filmaratók Köre hálózata csak nevében különül el, szervezeten, filmellátottság, propagandaköltségek terén nem, és ennek sajnos a „nehézebb” filmek látják kárát.

De mit vetítsenek a mozik, és hogyan? Ez már olyan témakör, mely egy következő eszmefuttatás témája kell legyen.

KÉZDI-KOVÁCS ZSOLT